

Оксана Федотова,

д-р історичних наук, професор Київського національного університету культури і мистецтв

Музична література в бібліотеках УРСР як об'єкт цензурування (1946–1952)

У статті аналізується діяльність інститутів цензури з ідеологічного контролю музичної літератури в УРСР упродовж 1946–1952 рр. Виокремлено особливості обмеження музичних творів під час перевірок бібліотечних фондів. На підставі аналізу архівних джерел розкрито механізм заборони друкованих видань, процес передавання їх до закритих фондів та практику складання проскрипцій.

К л ю ч о в і с л о в а: радянська цензура, Головліт, ідеологічний контроль за друкованою продукцією, музична література, обмеження музичних видань, бібліотечні перевірки, закриті фонди, проскрипції.

Після Другої світової війни в СРСР значно посилювався ідеологічний нагляд над інтелектуальним життям суспільства. Вказаний період ознаменувався оформленням цензури у вигляді масштабної, розгалуженої індустрії. 1945 р. створюється Управління пропаганди і агітації ЦК КП(б)У з такими підрозділами: пропаганди, агітації, культури, науки, літератури і мистецтв, друку, підготовки і перепідготовки партійних кадрів. Цензорські функції частково виконували також комісії по пресі та видавництвам, по літературі та мистецтву при Політбюро ЦК КП(б)У.

Влітку 1946 р. на підставі відповідного рішення ЦК КП(б)У і Ради Міністрів УРСР почало функціонувати Головне управління у справах літератури та видавництв (Головліт), повноваження якого суттєво розширювалися щодо нагляду за відкритою пресою й радіомовленням; контролю за ввезенням зарубіжної літератури та вивезенням усіх типів друкованих видань за кордон; відстеження публікацій іноземних кореспондентів, які працювали на теренах радянської держави.

З метою вдосконалення роботи органів цензури було також ухвалено низку нормативних документів, що містили безпосередні настанови стосовно посилення контролю, а саме: «Правила вироблення та випуску у світ творів друку», «Інструкція цензору», «Зведені вказівки по цензурі» та ін. Навесні 1947 р. Головліт УРСР навіть підготував і надіслав до партійних інстанцій на розгляд проект «Вказівки цензору художньої літератури», в якій чітко, по пунктах, були розписані базові вимоги оцінювання творів друку та основні параметри щодо їх заборони. На той момент пропозиція цензурного відомства не знайшла розуміння у верхах через занадто вільне «тлумачення даних вказівок», наслідком чого могли стати

«великі помилки» у справі політичного контролю творів, підготовлених до друку [17].

Одним із напрямів роботи органів цензури став пошук «ворожих книг, застарілих, написаних особами, які скомпрометували себе, виданих у період після Жовтневої революції, і таких, що втратили свою актуальність» [3, арк. 13]. Зокрема, згадані віяння торкнулися й бібліотечної сфери, свідченням чого може слугувати активізація на рівні республіканських цензорських інститутів роботи з рецензування «ідеологічно шкідливих» творів друку, що підлягали вилученню. Слід відзначити, найбільш завзято до вирішення поставлених завдань підійшли у Київському Облліті, де «загрозливі» для радянської влади видання внаслідок перевірки бібліотек міста шукали навіть у творах з музикознавства. Взяти хоча б рецензію начальника Київського обласного управління у справах літератури і видавництв Г. Ревенка на книгу Чемоданова «Історія музики у зв'язку з історією суспільного розвитку: Досвід марксистської побудови музики» (К., 1927) [13]. Рецензент констатував, що автор публікації є прибічником соціологічного методу, «засудженого радянськими мистецтвознавцями». Основною провиною музикознавця стало багаторазове наведення висловлювань Л. Троцького про мистецтво, а саме: «На стор. 14 Чемоданов також цитує Троцького і при цьому дає вельми позитивну оцінку щодо його поглядів: про думку Троцького з приводу співвідношення між формою і змістом він заявляє: «Ясно і виразно з цього приводу висловлюється Троцький» /5 стор./». На стор. 15 автор захоплюється справедливими зауваженнями Троцького про відображення епохи, класу та його світовідчуття у безсюжетній ліриці й соціальному романі» [13, арк. 26].

Відповідно до викладених аргументів, очільник Облліту пропонував вилучити книгу Чемоданова як «політично шкідливу».

Наведене вище та інші ініціативи Г. Ревенка були у подальшому враховані при підготовці постанови ЦК КП(б)У «Про стан бібліотек і заходи до поліпшення їх роботи» (1947 р.), де йшлося про нагальну потребу перебудови роботи бібліотек задля активізації їх участі у комуністичному будівництві. Окрім того, за вказівкою Управління пропаганди і агітації ЦК КП(б)У, був введений в дію наказ про очищення бібліотек республіки від ідеологічно шкідливої літератури, а також підготовлений «Зведений алфавітний список книг, що підлягають вилученню в макулатуру».

Про масштаби «перевірки» бібліотек України свідчить «Довідка про здійснену роботу з очищення бібліотек України за час з 1 січня 45 р. до 1 жовтня 48 р.», надана начальником Головліту К. Полонником Управлінню пропаганди і агітації ЦК КП(б)У. У ній, зокрема, зазначається, що інспектування фондів провадилося за наказами союзних та республіканських органів цензури, внаслідок чого книжкові масиви повністю переглянуто. Відповідно до постанови Оргбюро ЦК КП(б)У від 9 липня 1947 р., була здійснена суцільна перевірка їх складу. Згадана робота провадилася спеціально створеними комісіями у складі представників місцевих партійних організацій, бібліотечних працівників і цензорів.

Для посилення даного процесу Головліт УРСР також видав низку директивних документів, а саме: «Зведений алфавітний список книжок, що підлягають вилученню з бібліотек громадського користування за період з 1937 по 1 липня 1947 року включно» (К., 1947), до якого увійшло понад 3000 назв творів друку; «Алфавітний список застарілих видань, що не підлягають використанню в бібліотеках громадського користування та книготорговельній сітці» (К., 1948) – містив понад 2000 назв; «Список осіб, усі твори яких підлягають вилученню», котрий налічував 373 прізвища заборонених авторів [17].

Про обсяги очищувальної кампанії свідчать такі дані: у 1945 р. органами цензури з бібліотек республіки було вилучено 49 477 примірників ідеологічно ворожої літератури, у 1946-му – 174 093 екземпляри. Окрім того, протягом 1946 р. лише у Львові уповноваженими особами перевірено понад 600 тис. одиниць друкованої продукції, зібраної Союзом польських патріотів для вивезення до Польщі. З цієї партії було вилучено 3 тис. назв. У 1946–1947 рр. переглядалися також книжкові фонди церков і мо-

литовних будинків, з яких було вилучено 106 058 «ідеологічно ворожих» творів, а також «зроблено виправлення» у 14 789 виданнях. За 9 місяців 1948 р. органи контролю встигли вилучити 30 650 примірників небажаної літератури. Загалом же за згаданий період Головліт перевіряв 15 262 бібліотеки з фондом понад 47,9 млн видань [6, арк. 32].

На межі 1950-х після появи у газеті «Правда» статей «Невдала опера» та «Про оперу Богдан Хмельницький» інтенсифікувалися ідеологічні «чистки» у царині музики [10]. За невеликий проміжок часу нищівній критиці було піддано схвально зустрінуті громадськістю опери Г. Жуковського «Від усього серця» та К. Данькевича «Богдан Хмельницький». Перший згаданий твір звинуватили у зображенні сімейних колізій замість показу героїчної праці сільських трудівників, другий – у численних ідейних хибах.

У жовтні 1951 року на пленумі Спілки радянських композиторів України жорстко розкритикували керівників організації за підтримку згаданих опер. Засуджено було також п'єсу В. Нахабіна і Д. Клебанова «За ваше здоров'я», вокальний цикл П. Гайдамаки на слова В. Сосюри, низку пісень О. Сандлера, С. Жданова, П. Майбороди за неправильне й слабе «ідейне навантаження». Окремі твори отримали звинувачення у формалізмі [15].

Беручи до уваги ідеологічні чинники, компартійні керівники вимагали від радянських композиторів написання «якісних опер» на сучасну тематику, присвячених комуністичній партії та народові. При тому у своїх починаннях митці мали перевершити класичний оперний жанр.

Провідними сюжетними лініями визначалися:

- 1) показ простих трудівників міста й села;
- 2) демонстрація успіхів процесу індустріалізації радянської держави;
- 3) відображення здобутків передових промислових підприємств;
- 4) оспівування братської дружби народів тощо.

Подальше посилення контрольних функцій владних структур стало можливим у зв'язку зі структурними змінами в апараті ЦК КП(б)У: у 1952 р. відділ пропаганди і агітації був «подрібнений» на такі підрозділи:

- 1) пропаганди і агітації;
- 2) науки і вищих навчальних закладів;
- 3) художньої літератури та мистецтва;
- 4) шкіл [17].

Проведена реорганізація давала можливість партійним органам реалізовувати ідеологічний нагляд більш профільно.

7 березня 1952 р. від Спілки радянських композиторів до Головліту УРСР надійшов лист, який містив перелік прізвищ 15 композиторів і музикознавців, оголошених «ворогами Радянської Батьківщини». У вказаному списку фігурували такі діячі: В. Барвінський, О. Берндт, К. Богуславський, В. Верховинець, В. Грудин, Г. Драненко, В. Івановський, А. Корольков, В. Костенко, О. Кошиць, М. Недзведський, В. Овчаренко, О. Туренков, М. Фоменко, Ю. Фоменко [14, арк. 112].

Невдовзі начальник Головліту УРСР К. Полонник надіслав доповідну записку на ім'я секретаря ЦК КП(б)У І. Назаренка, де йшлося про те, що в довоєнні роки видавництва України випустили в світ твори композиторів та музикознавців, які згодом стали «ворогами більшовицької партії і радянської держави. Багато з них у роки Великої Вітчизняної війни активно співробітничали з фашистськими окупантами, частково втекли за кордон, а частково були спіймані і репресовані» [7, арк. 273].

Цензурний комітет, виконуючи настанови уряду щодо контролю творів мистецтва, здійснив вибірково перевірку нотних фондів бібліотек окремих установ. За свідченням його очільника, у низці з них була виявлена література за авторством небажаних осіб. Зокрема вказувалося, що студенти дирижерсько-хорового факультету Київської консерваторії використовують в якості навчального посібника хорові обробки українських народних пісень, виконані О. Кошицем. Популяризатор національної пісенної культури та церковного співу, він у різні часи працював диригентом хору Київської духовної академії, керував хоровим колективом студентів Київського університету, музичного товариства «Боян», театру М. Садовського, хором Вищих жіночих курсів, Київського оперного театру. До творчих здобутків О. Кошиця слід віднести постановку та відновлення низки опер у театрі М. Садовського, написання музики до п'єс М. Кропивницького і С. Черкасенка. Протягом кількох років обіймав посаду представника Театрального, а пізніше – музичного комітету при Українській Центральній Раді. Після реорганізації комітету на музичний відділ Міністерства освіти Української Народної Республіки працював його керівником. У січні 1919 р. за дорученням С. Петлюри митець заснував у Києві Українську республіканську капелу, гастролюючи із якою закордонням, невдовзі емігрував на Захід [9].

У бібліотеці Київської консерваторії також вилучили книгу «Єврейський музичний фольклор», засудженого у 1951 р. за «групову антирадянську діяльність», музикознавця, дослідника єврейського

фольклору України М. Береговського, який з 1927-го по 1950 р. працював у різних інституціях АН УРСР, зокрема завідував Кабінетом музичної фольклористики Інституту єврейської пролетарської культури, а також очолював у 1937–1941 та 1944–1948 рр. Кабінет музичної етнографії й звукозапису Київської консерваторії, викладав курс музичного фольклору на історико-теоретичному факультеті, паралельно займався науковою роботою в Інституті мови і літератури, досліджуючи народну музику. Головним творчим досягненням автора стала підготовка до друку п'ятитомної праці, до якої увійшло декілька тисяч зразків єврейських мелодій. Однак за життя дослідника у 1934 р. побачив світ лише перший том, який надалі, після арешту М. Береговського у 1950 р., очевидно, потрапив до проскрипційних списків Головліту [3].

Ретельній перевірці було піддано нотний відділ Державної публічної бібліотеки АН УРСР. Інспектори виявили примірники збірника українських народних пісень «Золоті ключі» Дмитра Ревуцького, де авторами музики, музичних обробок і текстів виступали «вороги народу», а саме: О. Кошиць, М. Вороний, К. Богуславський, Л. Старицька-Черняхівська, М. Хвильовий, В. Поліщук, Г. Чупринка, Г. Михайличенко, А. Панов [7, арк. 274].

Як зазначав голова цензурного комітету, у книгах зустрічалися пісні «явно націоналістичного характеру». Заслугує на увагу аналіз творів, який є традиційним в умовах панування радянської ідеології:

«Наприклад, у пісні «Ой пише, пише та гетьман Мазепа» Іван Мазепа був представлений в якості позитивного героя.

У пісні «Ой, з-за гори, з-за лимана» говориться:

«Ой, з-за гори, з-за лимана вітер повіває,
Кругом Січі Запорозькій москаль облягає»

(підкреслення згідно з документом. – О. Ф.)

У пісні оплакується ліквідація Січі:

«Встає хмара з-за лимана, а друга з поля,
Заплакала Україна, така її доля!»»

[7, арк. 274–275].

У зв'язку з отриманою інформацією Головліт УРСР адресував листа голові Комітету в справах мистецтв УРСР з проханням вжити заходів щодо очищення нотних бібліотек музичних навчальних закладів і музичних установ республіки від творів, авторами яких (музики чи тексту) були «викриті вороги народу». Лист закінчувався такими приписами:

1) Спілці радянських композиторів скласти список композиторів і музикознавців – «ворогів більшовицької партії та Радянської держави», виключених з організації.

2) Книжковій палаті УРСР підготувати вичерпний список творів вказаних авторів.

На підставі наведеного вище документа директор Київської державної ордену Леніна консерваторії О. Климов 4 липня у своїй доповідній до ЦК КП(б)У уточнював, що бібліотека установи регулярно проводить вилучення книг [12]. Як вказувалося дописувачем, функціонує також закритий фонд, у якому зберігаються книги й ноти, обмежені для користування, однак на вилучення яких не надходило спеціальних вказівок. Отже, констатувався факт наявності в закритому фонді творів Барвінського, Туренкова, Кошиця, Овчаренка та інших авторів, котрі не фігурували у проскрипціях обласних органів контролю.

Зазначалося, що у березні того ж року завідувач бібліотеки звернувся до цензора Головліту Л. Кауфмана з метою отримання інструкцій щодо вилучення нот і музичних видань з фондів установи. Втім, уповноваженою особою було надано лише неофіційний список композиторів, твори яких раніше вже були зняті бібліотечними працівниками з полиць й зберігалися у закритому фонді.

Стосовно примірника книги М. Береговського «Єврейський музичний фольклор», відсутньої у списках Облліту, пояснювалося, що згадане видання з 1947 р. знаходилося у закритому фонді, як і усі твори за авторством О. Кошиця (промовистий випадок тотальної заборони).

Відповідне роз'яснення на ім'я заступника завідувача відділу художньої літератури і мистецтва ЦК КП(б)У Чехова було надано й дирекцією Державної публічної бібліотеки АН УРСР [11]. У ньому, зокрема, зазначалося, що збірник народних пісень «Золоті ключі» зберігається у нотно-музичному відділі установи і видається лише науковим працівникам для дослідницьких цілей за спеціальним розпорядженням.

Уточнювалося, що на вимогу Головліту вказана книга була видана через відділ спецфондів цензури Турон для перегляду. Загальні ж проскрипційні списки нотно-музичної літератури у практиці бібліотечних вилучень на даний момент не надходили. Конкретизувалося, що, відповідно до існуючої практики, література може бути знята з полиць загального фонду винятково за наказами органів цензури. До моменту отримання відповідних директив із списками застарілих видань остаточні вилучення у бібліотеці не провадилися.

У довідці консультанта відділу художньої літератури та мистецтва ЦК КП(б)У Нагорного секретарю ЦК КП(б)У Назаренку, датованій 7 липня,

повідомлялося, що працівниками спецфондів Державної публічної бібліотеки АН УРСР та Київської консерваторії здійснюється подальший перегляд бібліотечних фондів, а також рецензування творів і «теоретичних книг з музикознавства» даної категорії. За результатами проведеної роботи збираються відомості про «політично засмічені видання», які надаються органам цензури з метою внесення їх найменувань до наказів про вилучення літератури. Отримавши відповідні вказівки, Комітет в справах мистецтв УРСР доручив усім підвідомчим мистецьким закладам перевірити свої бібліотеки і вилучити «політично шкідливі видання».

У серпні 1952 р. цезурний комітет за сприяння Книжкової палати склав вичерпну бібліографію творів «опальних» композиторів і музикознавців. Проскрипційний список обсягом 17 сторінок був поданий на розгляд секретареві ЦК КП(б)У І. Назаренку [14]. Очевидно, пропозицію Головліту схвально зустріли у «верхах», адже невдовзі з'явився наказ про вилучення творів фігурантів з бібліотек громадського користування і книготорговельної мережі республіки.

Таким чином, можна зробити висновок, що протягом 1946–1952 рр. значно посилювався контроль за музичною літературою у бібліотеках УРСР, що було зумовлено змінами політики радянської держави. Внаслідок чергових перевірок бібліотечних фондів обмежувався доступ до творів друку, які не вписувалися в офіційний ідеологічний контекст. Внаслідок означених акцій на початку 1950-х рр. до проскрипційних списків потрапили музичні твори національно орієнтованих авторів, що у подальшому негативно відбилося на розвитку української культури.

Бібліографічні посилання

1. Баран В. Ідеологічний контроль на Україні в умовах тоталітаризму (40–50-ті рр.). *Тоталітаризм и антитоталитаристские движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20–80-е гг. XX в.)*. Харків, 1994. Т. 1. С. 38–45.
2. Береговский Моисей Яковлевич. *Российская еврейская энциклопедия*. URL: <http://www.rujen.ru/index.php>
3. Довідка до доповідної записки «Про стан бібліотек міста Києва та роботу Київського Обласного Управління у справах літератури та видавництва з контролю книжкових фондів» начальника Київського обласного Управління у справах літератури та видавництва Г. Ревенка від 12 травня 1947 р. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4499. Арк. 13–17.
4. Довідка заступника завідувача відділу Управління пропаганди і агітації ЦК КП(б)У Сиромолотного від 27 березня 1948 р. з приводу доповідної записки начальника Київського обласного Управління у справах літератури та видавництва Г. Ревенка. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4499. Арк. 36.

5. Довідка консультанта відділу художньої літератури та мистецтва ЦК КП(б)У Нагорного до листа начальника Головліту УРСР К. Полонника від 7 липня 1952 р. секретарю ЦК КП(б)У І. Назаренку. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 1565. Арк. 272.
6. Довідка начальника Головліту УРСР К. Полонника «Про здійснену роботу з очищення бібліотек України за час з 1 січня 45 р. до 1 жовтня 48 р.» ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 70. Спр. 1604. Арк. 32–34.
7. Доповідна записка начальника Головліту УРСР К. Полонника № 480-с від 21 червня 1952 р. секретарю ЦК КП(б)У І. Назаренку про вибірку перевірку нотних фондів окремих установ. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 1565. Арк. 273–275.
8. Каганов Ю. О. Музика як ідеологічний феномен: радянський контекст і українська версія (друга половина XX ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2012. Вип. XXXIII. С. 159–164.
9. Ковальчук О. О. Кошиць Олександр Антонович. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2009. Т. 5. С. 260. URL: <http://www.ukrmusic.org/entsyklopediya/k/oleksandr-koshyts.html>
10. Муха А. Національна Спілка композиторів України (історико-аналітичний нарис). URL: <http://www.composers-ukraine.org/index.php?id=115>
11. Пояснювальна записка директора Державної публічної бібліотеки АН УРСР В. Дончак на ім'я заступника завідувача відділу художньої літератури та мистецтва ЦК КП(б)У Чехова. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 1565. Арк. 276–277.
12. Пояснювальна записка директора Київської державної ордену Леніна консерваторії О. Климова від 4 липня 1952 р. до ЦК КП(б)У. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 1565. Арк. 275.
13. Рецензія начальника Київського обласного управління у справах літератури та видавництва Г. Ревенка на книгу Чемоданова [Приват-доцента 1-го Московського державного університету] «Історія музики у зв'язку з історією суспільного розвитку: досвід марксистської побудови музики». ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4499. Арк. 26.
14. Службова записка начальника Головліту УРСР К. Полонника № 662-с від 23 серпня 1952 р. секретарю ЦК КП(б)У І. Назаренку про видання наказу щодо вилучення творів композиторів-ворогів Радянської держави з бібліотек та книго-торговельної мережі. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 1565. Арк. 112–117.
15. Федотова О. Музична сфера України під наглядом радянської цензури. *Мистецтвознавчі записки*. 2014. Вип. 26. С. 115–122.
16. Цензура в СССР. Документи 1917–1991 / сост. А. Блюм. Bochum, 1999. 247 с.
17. Шаповал Ю. Комуністична цензура в Україні: штрихи до портрета. *Бахмутський шлях*. 2001. № 1–2. С. 84–110.
18. Юрчук В. І. Культурне життя в Україні у повсенні роки: світло і тіні / НАН України, Ін-т нац. відносин і політології. Київ: Асоціація «Україна», 1995. 80 с.
3. (1947). Dovidka do dopovidnoi zapysky «Pro stan bibliotek mesta Kyeva ta robotu Kyivskoho Oblasnoho Upravlinnia u spravakh literatury ta vydavnytstv za kontroliu knyzhkovykh fondiv» nachalnyka Kyivskoho oblasnoho Upravlinnia u spravakh literatury ta vydavnytstv H. Revenka vid 12 travnia 1947 r. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (dali – CDAGOU). F. 1. Op. 23. Spr. 4499. [in Ukrainian].
4. (1948). Dovidka zastupnyka zaviduvacha viddilu Upravlinnia propahandy i ahitatsii TSK KP(b)U Syromolotnoho vid 27 bereznia 1948 r. z pryvodu dopovidnoi zapysky nachalnyka Kyivskoho oblasnoho Upravlinnia u spravakh literatury ta vydavnytstv H. Revenka. CDAGOU. F. 1. Op. 23. Spr. 4499. [in Ukrainian].
5. (1952). Dovidka konsultanta viddilu khudozhnoi literatury ta mystetstva TSK KP(b)U Nahornoho do lysta nachalnyka Holovlitu URSR K. Polonnyka. vid 7 lypnia 1952 r. sekretariu TSK KP(b)U I. Nazarenku. CDAGOU. F. 1. Op. 24. Spr. 1565. [in Ukrainian].
6. (1948). Dovidka nachalnyka Holovlitu URSR K. Polonnyka «Pro zdiisnenu robotu z ochyshchennia bibliotek Ukrainy za chas z 1 sichnia 45 r. do 1 zhovtnia 48 r.» CDAGOU. F. 1. Op. 70. Spr. 1604. Ark. 32-34. [in Ukrainian].
7. (1952). Dopovidna zapyska nachalnyka Holovlitu URSR K. Polonnyka № 480-s vid 21 chervnia 1952 r. sekretariu TSK KP(b)U I. Nazarenku pro vybirkovu perevirku notnykh fondiv okremykh ustanov. CDAGOU. F. 1. Op. 24. Spr. 1565. [in Ukrainian].
8. Kahanov, Yu. (2012). Muzyka yak ideolohichnyi fenomen: radianskyi kontekst i ukrainska versii (druha polovyna XX st.) [Music as ideological phenomenon: soviet context and Ukrainian version (second half of XX of century).] *Naukovi Pratsi Istorychnoho Fakultetu Zaporizkoho Natsionalnoho Universytetu (Issue XXXIII)*, (pp. 159-164). Zaporizhzhia. [in Ukrainian].
9. Kovalchuk, O. O. (2009). Koshyts Oleksandr Antonovych. [Koshits Alexander Antonovich]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* : u 10 t. (Vol. 5). Kyiv: Nauk. dumka. Retrieved from <http://www.ukrmusic.org/entsyklopediya/k/oleksandr-koshyts.html> [in Ukrainian].
10. Mukha, A. *Natsionalna Spilka kompozytoriv Ukrainy (istoryko-analitychnyi narys)* [National Union of composers of Ukraine (historically analytical essay)]. Retrieved from <http://www.composersukraine.org/index.php?id=115> [in Ukrainian].
11. Poiasniuvalna zapyska dyrektora Derzhavnoi publichnoi biblioteki AN URSR V. Donchaka na imia zastupnyka zaviduvacha viddilu hudozhnoi literatury ta mystetstva TSK KP(b)U Chehova. CDAGOU. F. 1. Op. 24. Spr. 1565. [in Ukrainian].
12. (1952). Poiasniuvalna zapyska dyrektora Kyivskoi derzhavnoi ordena Lenina konservatorii O. Klymova vid 4 lypnia 1952 r. do TSK KP(b)U. CDAGOU. F. 1. Op. 24. Spr. 1565. [in Ukrainian].
13. Retenziia nachalnyka Kyivskoho oblasnoho upravlinnia u spravakh literatury ta vydavnytstv H. Revenka na knyhu Chemodanova (Pryvat-docenta 1-ho Moskovskoho derzhavnoho universytetu) «Istoriia muzyky u zviazku z istorieiu spysilnoho rozvytku: Dosvid marksystskoi pobudovy muzyky». CDAGOU. F. 1. Op. 23. Spr. 4499. [in Ukrainian].
14. (1952). Sluzhbova zapyska nachalnyka Holovlitu URSR K. Polonnyka № 662-s vid 23 serpnia 1952 r. sekretariu TSK KP(b)U I. Nazarenku pro vydannia nakazu schodo vyluchennia tvoriv kompozytoriv-vorohiv Radianskoi derzhavy z bibliotek ta knyhotorhovelnoi merezhi. CDAGOU. F. 1. Op. 24. Spr. 1565. [in Ukrainian].
15. Fedotova, O. (2014). Muzychna sfera Ukrainy pid nahliadom radianskoi tsenzury [A musical sphere of Ukraine is under surveillance of soviet censorship]. *Mystetstvoznavchi zapysky. (Issue 26)*, (pp. 115-122). [in Ukrainian].
16. Blium, A. (Comp.) (1999). *Tsenzura v SSSR. Dokumenty 1917-1991*. [Censorship in the USSR. Documents 1917-1991]. Bochum. [in Russian].

References

1. Baran, V. (1994). Ideolohichnyi kontrol na Ukraini v umovakh totalitarizmu (40-50-ti rr.) [Ideological control on Ukraine in the conditions of totalitarianism (40-50th)]. In *Totalitarizm i antitotalitaristskie dvizheniia v Bolgarii, SSSR i drugih stranah Vostochnoi Evropy (20-80-e gg. XX v.)* (Vol. 1). Kharkiv. [in Ukrainian].
2. Beregovskii Moisei Yakovlevich. *Rossiiskaia evreiskaia entsiklopediia*. Retrieved from <http://www.rujen.ru/index.php>. [in Russian].

17. Shapoval, Yu. (2001). *Komunistychna tsenzura v Ukraini: shtrykhy do portreta* [Communist censorship is in Ukraine: strokes are to the portrait]. *Bahmutskyi Shliakh*, 1-2. [in Ukrainian].

18. Yurchuk, V. I. (1995). *Kulturne zhyttia v Ukraini u povoeni roky: svitlo i tini* [Cultural life is in Ukraine in post-war years: Light and shadows]. Kyiv: Asotsiatsiia «Ukraina». [in Ukrainian].

Oksana Fedotova,

Doctor of Historical Sciences, Professor of Kyiv National University of Culture and Arts

MUSICAL LITERATURE IN LIBRARIES OF THE UKRAINIAN SSR AS THE OBJECT OF CENSORSHIP (1946-1952)

The article deals with the direction of the Soviet censorship institutes' work on the ideological control of musical literature in the Soviet Ukraine during 1946-1952.

The purpose of the proposed article is to show features of the implementation of censorship of music works in the libraries of the Ukrainian SSR.

In his work the author used such methods: a retrospective, source analysis, problem-chronological, descriptive, analytical, theoretical generalization, and others.

The study describes the practice of reviewing ideologically harmful works of the press, which were subject to withdrawal from the funds of the public use.

The specificity of the restriction of musical works in the course of inspections of library funds disclosed by the researcher.

Special attention is paid to the lists of authors of music, music treatments and texts that were declared «enemies of the people». Preparation of the proscriptions of books banned personalities of the Book chamber of Ukraine was analyzed by author.

As a result of the analysis of archival sources the scientist showed mechanism for the prohibition of printed editions, the process of transferring publications in closed funds.

The author came to the conclusion that in the late 1940's-early 1950-ies musical literature was limited, it did not correspond to the Soviet ideology, especially the works of composers and musicologists, who were called «bourgeois nationalists».

As author proves, the limitations of printed works subsequently had negative impact on the further development of Ukrainian culture.

К е у о р д: musical literature, a library, Soviet censorship, ideological control, restriction of musical publications, checking libraries, closed funds, prohibition of printed editions, proscriptions.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2018 р.

УДК 94(477):03

Олександр Музичко,

канд. історичних наук, доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Південноукраїнські історики в енциклопедичному дискурсі XIX–XX ст.

У статті проаналізовано участь вчених-істориків, які мешкали і працювали у Південній Україні у XIX – на початку XX ст., у тогочасних енциклопедичних проєктах. Встановлено, що головний внесок в енциклопедичну справу зробили одеські автори. Їх статті присвячені широкому колу питань з історії та історіографії. Відзначається, що більшість південноукраїнських істориків стали героями окремих статей у енциклопедичних виданнях XIX–XX ст., що створює міцну історіографічну основу для досліджень їх біографій.

К л ю ч о в і с л о в а: книгознавство, біографістика, історіографія, вчені-історики Новоросійського університету в Одесі, Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона, Православна енциклопедія, Єврейська енциклопедія, Російський біографічний словник, Енциклопедія українознавства.

Наприкінці XVIII ст., коли побачила світ знаменита «Енциклопедія» французьких просвітителів, серед інтелектуалів, зокрема й ідеологів національних рухів, запанувало уявлення про енциклопедії як інструмент впливу на масового читача, і водночас як проміжний підсумок розвитку наукових досліджень. Доба позитивізму, починаючи з середини XIX ст., лише посилила таке уявлення, адже для позитивістів накопичення фактів було найважливішим показником об'єктивності та прогресу. Видання енциклопедій, словників, мап, історій окремих країн, народів постало на порядок

денний як показник зрілості народу, нації. І сьогодні енциклопедії залишаються головним універсальним джерелом масових знань, засобом структурування наукових досягнень, лаконічним способом самопрезентації певного автора-дослідника. У середовищі істориків, а серед них було багато націєтворців, громадських діячів, просвітителів, енциклопедичний жанр стабільно викликав підвищений інтерес. З численних прикладів активної участі провідних вчених у створенні енциклопедій згадаємо лише британця Еліса Міннза, його статті про слов'янські народи, античні міста на території України у «British